

TÜRK DESTANLARINDA MERKEZ KAHRAMANIN KUTSAL VE DİNÎ DEĞERLERE YAKLAŞIMI ÜZERİNE TESPİTLER

Z. Görkem DURAN GÜLTEKİN*

Öz: Kültürel belleğimizin en zengin ürünleri olan destanlar, Türk milletinin tarihte bıraktığı izleri her yönüyle ibtina eder. Öyle ki sosyal, kültürel, iktisadî ve dinî hayata dair pek çok veriyi destanlarımızda bulmak mümkündür. Bu veriler, binlerce yıllık kadim bir geleneğe sahip olan milletimizin, tarihi süreçte birbirinden çok farklı coğrafyalarda yaşadığı değişim ve gelişimin izlenmesine ışık tutar. Türk devlet geleneğinde, yönetici-halk ilişkisinin dayandığı sağlam temellerde bilbassa manevi değerler ve kutsallara gösterilen hassasiyet büyük önem taşır. Bu hassasiyeti destanlarımızda da en çarpıcı haliyle görmek mümkündür. Çalışmamızda farklı dönem ve şartlara ait Türk destanlarından hareketle merkez kahramanın/devlet adamının kutsallara ve dinî değerlere yaklaşımı, mukayeseli olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk destanları, kahraman, yönetici, din, kutsal değerler

Determination On The Approach Of Central Hero In The Turkish Epic To The Sacred And Religious Values

Abstract: Epics, the richest products of our cultural memory, involve every aspect of the traces left by the Turkish nation in history. It is possible to find many data about social, cultural, economic and religious life in our epics. These data shed light on monitoring the change and development of our nation, which has an archaic tradition of thousands of years, in many different geographies in the historical process. In the Turkish state tradition, on the solid foundations on which the executive-public relations are based, especially the sensitivity to spiritual values and sanctus has great importance. It is possible to see this sensitivity in the most striking form in our epics. In our study, based on the Turkish epics of different periods and conditions, the approach of the central hero / statesman to the saints and religious values will be examined comparatively.

Keywords: Turkish epics, hero, administrator, religion, sacred values.

I. Giriş

Kadim bir devlet geleneğine sahip olan Türkler, tarih sahnesine çıktıkları ilk günden bugüne güçlü yönetim anlayışıyla binlerce yıllık tarihi süreçte daima adından söz ettirmiştir. Şartlar ne olursa olsun, devlet kurma ve bağımsız yaşama ülküsü doğrultusunda büyük mücadeleler verilmiş, Orta Asya'dan Sibiryaya, Anadolu'dan Balkanlara uzanan çok çeşitli coğrafyalarda Türkler devlet kurmuş, hüküm sürmüş ve bu devletlerden bazıları yıkılsa dahi tarihi sürece yön veren derin izler bırakmışlardır.

Güçlü devletler muhakkak güçlü yönetim esaslarına dayanır. Bu esaslar, pek çok yönüyle sabittir ve süreklilik gösterir. Eski Türklerde kağan (han vb.) olabilmek başlı başına birçok vasa sahip olmayı zorunlu kılar. Bunlardan ilki Tanrı tarafından "kut" verilmiş olan hanedan ailesine mensup olmaktır. 'Kut' a sahip olmak yöneticiye ilahî

* Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. E-posta: gorkem.gultekin@hbv.edu.tr

bir vasıf yüklemekle beraber “*Hakan, kutsal bir varlık olmayıp, kendisine hükümdarlık tacı giydirilmiş talihli bir kişidir*” (Kaşıkçı 2002: 889). Dolayısıyla kağan olabilmek için kut sahibi olmak öncelikli şarttır. Bununla birlikte hanedan ailesine mensup olmak da tek başına yeterli değildir. Türklerde hanedan ailesinden olan bir erkeğin yönetimin başına geçebilmesi için ayrıca bazı vasıfları taşıması beklenir. “Türk düşüncesinde; kağanlar, Gök’ün (Tanrı’nın) yerde kendi adına tayin ettiği, bir temsilci idi” ifadesini kullanan Tutar, bununla birlikte bir Türkün başarılı bir kağan olabilmesi için gerekli olan başlıca üç vasfı “yarlık, talih ve kısmet” olarak nitelendirir (Tutar 2002: 868-869). Türk kağanına Tanrı tarafından bahşedilen hâkimiyetin ilahi temellerinin Köktürk yazıtlarındaki biçimini Koca şöyle aktarır: “*Kut*” (siyasi iktidar), “*Ülüg veya ülüş*” (kısmet, nasip, pay), “*Küç*” (güç). Buna göre, Türk kağanı, “kut” ile cihan hakimiyeti fikrine yürüyor, ülüg ve ülüş’ü yani iktisadi gücünü adil bir şekilde halka dağıtıyor ve askerî güç ile de düşmana korku salarak otoritesini sağlamlaştırıyordu (Koca 2003: 67-68).

Türk *tengrisi*, “*koruyucu*” ve “*kağan verici*” olmakla beraber, cezalandırma ve başışlama vasıflarıyla da dikkat çeker. Buradaki temel gaye de Türk ulusunun daimî varlığıdır. Öyle ki, Tanrı ile kağan arasında olduğu gibi Tanrı ile ulus arasında da kuvvetli bir bağ söz konusudur. Bu bağın sürekliliği ve sağlamlığı ise, Tanrı’dan gelen “yarlık”lar uyarınca kağanın devleti yönetmesi ve yine bu yarlıklar çerçevesinde ulusun hayatını idame ettirmesine bağlıdır (Yıldırım 2015:23). Dolayısıyla en eski dönemlerden beri Türk hayatında var olan sosyal ve siyasî sistematik, inanç sistemine de doğrudan yansımıştır (Turan 2015:35).

İktidarın iki temel özelliği olan kutsallık ve mutlaklığı vurgulayan Beşirli, siyasal iktidarın hiçbir zaman kutsallıktan tamamen arınamayacağını savunur. Özellikle de karizmatik iktidarın tesisinde yöneticinin yönetilenlerle aynı özellikleri taşımasının mümkün olamayacağını belirtir. Çünkü iktidar sahibini güçlü yapan onun sahip olduğu ayrıcalık vasıflardır ve bu vasıflar tanrısal özellik gösterir (Beşirli 2011: 142-143).

Tarihin hangi döneminde olursa olsun, Türklerde devlet adamını ayakta tutan üçlü saç ayağı; adalet, şecaat ve liyakatten müteşekkildir. Bununla beraber söz konusu vasıflar, manevî ve dinî değerlerden ayrı düşünülemez. Öyle ki gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamî dönem yönetim anlayışında, liderin manevî gücünü Tanrı’dan/Kutsal bir güç kaynağından aldığına inanılır. Kut’tan, kutsal emanete evrilen bu süreç, özde aynı kalmakla beraber yaşanan sosyal, dinî, siyasî şartlara göre gelişerek değişim göstermiştir. Çalışmamızda farklı inanç dönemlerine ait Türk destanlarındaki dinî ve manevî değerlerle ilgili kabulleri, merkez kahramandan hareketle mukayeseli olarak inceleyeceğiz.

Türk Destanlarında Kutsallar ve Manevî Değerler

Türk toplumunun kendine has pek çok değerini ihtiva eden destanlar, dinî ve manevî değerlerle ilgili öğeler konusunda da oldukça zengindir. Eski Türk dininden, Şamanizm’e, Budizm’den, İslamiyet’e Türklerin tarihi süreçte mensup oldukları tüm din ve inanç sistemlerine dair kabul ve uygulamalarla ilgili hususlar destanlarda çok defa işlenmiştir. Öyle ki özellikle İslamiyet’in kabulüyle birlikte başlı başına dini motifler etrafında anlatılan destanlarımız sözlü gelenekte önemli bir yere sahip olmuştur.

Türk kahramanlık destanlarında kahramanın doğuşu olağanüstü özellikler taşır. İslamiyet’ten önceki Kök-Tengri, Buda, Mani dini çevrelerinde oluşan Türk destanlarında, merkez kahraman olağanüstü güçlere sahip olarak yaratılmış ve dünyayı nizama sokacak bir yiğit olmak üzere görevlendirilmiştir (Özkan 1995: 194).

Türk destanlarının yapıtaşlarından olan Oğuz Kağan Destanında (Uygurca Nüşhada) Oğuz, günlerden bir gün Tanrı’ya yalvarır ve gökten bir ışık, ışığın içinden

de güzeller güzeli bir kız gelir. Oğuz bu kızla birlikte olur ve ondan üç oğlu doğar (Arat 1987: 616-618).

Oğuz Kağan yaşlandığında yurdunu oğulları arasında bölüştürür ve ardından bir toy verir. Burada Gök Tanrı'ya borcunu ödediğini söyler. Çünkü yönetilen halk, Tanrı'nın kağana bir emaneti olarak görülmektedir. Oğuz Kağan da ülkesini bu sorumluluk anlayışıyla yönetmiştir (Duran 2013: 20). Dolayısıyla evliliğinden çocuklarına, güçlü iktidarından son dönemine kadar Oğuz Kağan'ın hayatı ve devlet yönetimi aslında kutsal kaynaktan gelen ve olağanüstü motiflerle bezeli bu emanet çerçevesinde şekillenmiştir.

Altay Türklerinin kahramanlık destanlarından Er-Samır'da, kutsal değerler hayatın her anında büyük önem taşır. Er-Samır yeraltına kaçırılan karısı Altın-Tana'yı kurtarmış ve kardeşi Katan-Mergen'in de sağ salim tekrar anayurda dönmesini sağlamıştır. Bu süreçte verdiği zorlu mücadelelerin ardından Altay'ına kavuştuğunda şükrederek anne-babasını anan Er-Samır, tabiat unsurları önünde saygıyla eğilir:

“Yazı, kışı bildirmez
Zengin güzelliğiyle Altay göründü.
Çam ağacı yapraklanmış,
Guguk kuşları ötüyordu.
Onu gören Er Samır
Altay yerini tanıdı.
Ak zirveli dağlarına
Atından inerek dua etti.
'Babamın, anamın hayır duası,
'Ağacın, taşın rahmeti!' diye
Altay yerine dua etti,
Evine varmak için acele etti” (Dilek 2002:110).

Yine bir başka Altay Destanı Maaday-Kara'da, ailesi ve tüm halkının esir alındığını öğrenen Kögüdey-Mergen, onları kurtarmak için yola çıkmadan önce dua eder, Er-Samır Destanında olduğu gibi tabiat unsurlarının karşısında saygıyla eğilerek, kutsallarının bu çetin yolculukta ona yardım etmesini ister:

“... Kögüdey Mergen
Kunduz başlığını çıkardı,
Mavi ırmağa karşı dua etti,
Avuçlarını açıp,
Altay'ına dua etti.
Ondan sonra Kögüdey-Mergen
Gök boz atına bindi” (Naskali 1999: 105).

Hakas Türklerinin Han Mirgen Destanında kazanılan zaferler, başarılı geçen seferler daima büyük bir toy verilerek kutlanır. Han Mirgen'in cömertliğinin en büyük göstergelerinden olan bu toylara sadece kendi halkı değil, çevre yurtların halkı da davet edilir. Katılımın böylesine yoğun olmasına rağmen, ikramların bereketlenerek arttığı bu toylarda, yaşlılar tarafından da ayinler düzenlenip saçı saçılır:

“Han Mirgen altın merdivene
Çıkıp, üstün bir toy olsun diye
Yüksek sesle duyuruda bulundu.
Genç delikanlılar yazıdan
Ak mal yakalayıp geldiler,
Ulu yaşlılar ayin düzenlemek,
Saçı yapmak için gittiler.
Toolay Mooray, güzel kişi
Deniz suyunun kıyısına
Birlikte varıp, ak mal kesip,

Ayin düzenleyip, aş ve su etrafa serpiştirerek,
Saçı yaptı.
Genç delikanlılar doru aygırlı
Malın en semizini seçip,
Kestiler.
Kır aygırlı malın
Hızır olanını seçip kestiler.
Karnı şişip semirmiş tazınları
Ayaklarını genişçe koydurup kesmekte,
Aşırı büyümüş Hızır malı
Yan durdurup kesmekte.
Hesabı olmayan bir toy oluverdi,
Sorunu olmayan bir toy gerçekleşiverdi.
Kırk yerde ateş yanıp,
Et kaynayıp durmaktadır.
Kırk yerde ayrı ayrı kazanlarda
Araçon aş göl gibi

Dalgalanıp durmaktadır” (Davletov 2008: 278).

Destanın sonunda, kazanılan büyük zafer için düzenlenecek toyun hazırlıklarını Han Mirgen’in oğlu Çaas Han şu sözlerle başlatır:

“İçinizden kimi kişiler toy düzenlemekle uğraşsın,
Kimi kişiler ise ak mal kesip,
Ak sakallı ihtiyar [kişinin]
Çıkıp girdiği yerde
Ak Kaya’ya adayıp, ihtiyara adayıp,
Saçı ve tütsüleme yaparak
Ayin düzenleyiniz” (Davletov 2008:276-278).

Böylece başlayan zafer kutlamaları sırasında, Ak Kaya’da kurbanlar kesilir, ayinler düzenlenir. Destanda bahsi geçen Ak Kaya, her türlü sıkıntılı, zorlu durumda Han Mirgen ve çocuklarının yardımına yetişen ulu bilge ihtiyar Çalat Han ve eşi Puruhhan’ın yaşadığı gizemli yerdir. Dolayısıyla toy için kesilen kurbanların ve düzenlenen ayinin mekânı olarak Ak-Kaya’nın seçilmesi, kurbanın olağanüstü özelliklere sahip bilge ihtiyar Çalat Han’a adanması ayrıca önem taşır.

Söz konusu durumu atalar kültürü ve dağ iyesine dayandıran Davletov, ritüelde geçen tütsülemenin kaynağı olan tütünün dağ iyesi tarafından çok sevildiğine dikkat çeker. Bununla birlikte adak olarak sunulan tütünün kutsal yerlerde serpiştirilmesi geleneğine de işaret eder (Davletov 2019: 91).

İslamiyet öncesi destanlarda durum böyleyken, İslamî dönemle birlikte uygulamalar değişse de kutsallar liderler için yönetim anlayışındaki önemini korumaya devam eder. Oğuz Destanının İslamî Dönem nüshasında (Reşideddin Oğuznamesinde), Oğuz Han doğuştan Tanrı’ya iman etmektedir. Ancak annesi iman etmediğinden onun sütünü emmez. Oğlunun durumuna endişelenen annesi gördüğü rüyaların neticesinde Müslüman olur ve ancak o zaman Oğuz, annesinin sütünü emer (Togan 1982: 17).

Öte yandan Oğuz Han’ın, evliliklerinde de temel kıstası inancıdır. Babası önce kardeşi Küz-han’ın kızıyla Oğuz’u nişanlar. Oğuz Han, kızı Tanrı’ya imana çağırır ancak kız kabul etmediği için ona yaklaşmaz. Ardından amcası Kür-Han’ın kızıyla nişanlanır; ancak bu kız da imanı kabul etmeyince Oğuz ona da yaklaşmaz. En sonunda küçük amcası Or-han’ın kızı Tanrı’ya iman eder ve Oğuz Han onunla birlikte olur, ona yakınlık gösterir. Diğer iki gelinden ise uzak durur (Togan 1982: 18).

Oğuz Han’ın, dinî ve manevî değerlere olan bağlılığını çıktığı seferlerde de çarpıcı bir şekilde görürüz. Dimeşk seferi sırasında, Oğuz Han hemen savaşa başlamaz, elçi de göndermez. Oğulları bu durumun sebebini sorduğunda onlara verdiği cevap dikkat

TÜRK DESTANLARINDA MERKEZ KAHRAMANIN KUTSAL VE DİNİ DEĞERLERE YAKLAŞIMI
ÜZERİNE TESPİTLER

çekicidir: “Siz bilmiyor musunuz ki Âdem AS. Bu topraklarda uyumuştur. Ben bu bakımdan hayrette kaldım ve savaşa başlamakta acele etmedim. Elçi de göndermek istemiyorum” (Togan 1982: 39).

Destanda Oğuz Han’ın dinî esasları başlı başına bir hayat biçimi olarak yaşadığını görürüz. Öyle ki güçlü bir devlet lideri olmakla beraber iyi bir insan olmanın önemini de idrakında olan Oğuz Han, evlatlarının da aynı hassasiyet üzere yaşamalarını arzu eder. Âdem AS.’nin mezarından toprak getirmek üzere elçilerini Mekke ve Medine’ye gönderir ve getirilen toprağı vücuduna sürerken oğullarına şu sözlerle nasihat eder: “Âdem topraktan yaratılmıştı ve sonunda toprak oldu. Biz de hepimiz toprak olacağız. İnsan ne kadar güçlü olursa olsun bunu unutmamalı ve iyilik yapmalı, kötülük değil” (Togan 1982: 41-42).

Doğu Türkistan (Uygur)Türklerinin Abdurrahman Han Destanında da dinî öğeler oldukça zengindir. Destan kahramanı Abdurrahman Han, çok küçük yaştan itibaren İslamî esaslar çerçevesinde yetişen, Çin işgali altındaki vatanı için derin üzüntü duyan sorumluluk sahibi bir çocuktur. Medrese eğitimi gören Abdurrahman Han 7-8 yaşlarındayken bir gün medrese yolunda aniden karşısına aksakallı bir ihtiyar çıkar ve ona bu hüznü halinin sebebini sorar. Vatanı için üzüldüğünü öğrendiğinde de, aksakallı ihtiyar kendini tanıtır ve çocuğun başını şefkatle okşayarak şunları söyler:

“Ey oğlum, canım oğlum,
Hak yoluna girmişsin.
Ananın sütünü helâl ettirip
İbâdet borcunu bilmişsin.
Otuz yaşka kirgende
Güç kuvvetle dolacaksın.
Doğup büyüdüğün yurduna
Ebediyen sadık olacaksın.
Zülüm ve külfetin bağına
Hücum edip hançer vuracaksın.
Ambal, Dutey tahtını
Tahrip edip, kıracaksın.
Kıyâmet günü gelince
Şehit halkın önünde
Yüz akıyla bakacaksın.
Ruhun hürmetle dolup
Sırat köprüsünden cennete
Revan olup akacaksın.” (Özkan 1989:137-138).

Söz konusu ihtiyar metinde ilk önce aksakallı ihtiyar olarak ifade edilirken, bu sözlerden sonra “Hızır Baba” şeklinde karşımıza çıkar. Hızır Baba, Abdurrahman Han’a zemzem suyu içirir ve ardından sağ omzuna altın damga basar. Sol omzuna ise bakışıyla iltifat ederek şu sözleri söyler:

“Görsem yedi yaşında,
Bir haslet var başında.
Nereye varırsan Han oğlum
Hızır baban karşında.
Nişân verip koydum,
Silinmez işâretini oydum.
Oğlum, git sağ-selâmet
Bahtın açık olsun.
Üstâdının umudu,
Unutma pîrini.
Fâni dünyanın ehlinden
Gizli tut sırrını.
Sabır cevher, sır altın,

Hilekâra sırrını beyan başkadır

Sırrını ehline açıkla

Hayat boyu ağlayıp isyan başkadır” (Özkan 1989: 138-139).

Hayatını Doğu Türkistan’ın bağımsızlık mücadelesine adayan ve bu mücadelede en büyük gücü imanından alan Abdurrahman Han, destanın sonunda İslam inancındaki en önemli mertebelerden biri olan şahadet makamına ulaşır.

Özbek Türklerinin Alpamış Destanında, Baysarı ve Baybörü Beyler katıldıkları bir düğünde çocuk sahibi olmadıkları için itibar görmezler. Bu muamele kardeş olan iki beyi derinden üzer; yine de düğün hediyesini vererek oradan ayrılırlar. Yolda Baybörü Bey Şahımerdan pirin bahçesinin kerametinden bahseder:

“Şuradan Şahımerdan pirin bahçesi üç günlük yol tutarmış, her kim gidip gecelerse, devlet isteyen, devlet dilermiş, çocuk isteyen çocuk dilermiş, ahret isteyen, iman dilermiş, kırk gün burada geceleleyen kişi muradına eremiş. Biz de gitsek, sadakamızı hayrımızı versek, Şahımerdan pirin bahçesinde geceleyp, biz de bir çocuk dilesek” (Yoldaş oğlu 2000: 26).

Bunun üzerine Şahımerdan pirin bahçesine gidip burada kalmaya başlarlar. Sonrasında yaşananlar destanda şöyle anlatılır:

“Aradan bir eksik kırk gün geçti, bir eksik kırk gün geçince, bahçeden ses geldi: ‘Ey, Baybörü ile Baysarı, siz bir eksik kırk günden beri geceleyp yatıyorsunuz, Allah’ın yarattığı aslanı ben isem, bir eksik kırk günden beri bir ayağım ile durup, sizler için araya girip, halkedici Hâlik’ten çocuk diliyorum, yaratıcı Tanrı çocuk vermiyor’ dedi. Beyler bu sesi duyup: ‘Bizler bir eksik kırk günden beri gelip sizi geceleyp yatsak, Allah’ın yarattığı aslanı siz olsanız, bizler için araya girip, birer çocuk dileyip, vermezseniz, bize pirlığınız yalan, Allah’ın aslanı olduğunuz yalan, eğer öyleyse biz de her şeyden vazgeçeceğiz’ deyip, bahçede türbenin altına yattılar. Kırk gün geçti, yine bahçeden ses geldi: ‘Baybörü, sana Tanrım bir oğul, bir kız verdi. Yalnız değil, ikiz verdi; Baysarı sana Tanrım bir kız verdi, ikiz değil, yalnız verdi. Buradan gitseniz, halkı toplayıp, sofraya düzüp düğün eğlenceler yapsanız, düğüne derviş olarak gelip, çocuklarının adını kendim koyup gelirim” (Yoldaş oğlu 2000: 26).

Belli bir zaman sonra pirin söylediği gibi Baybörü’nin bir oğlu ve kızı, Baysarı’nın ise bir kızı dünyaya gelince, beyler çocuklarının şerefine büyük şenlikler ve ziyafetler verir. Bahçeden gelen sesin sahibi söylediği gibi şenliklere derviş kılığında katılır. Büyük iltifat ve teveccüh gören Derviş, beylerin çocuk sahibi olması için Allah’a dua edip vesile olarak, onların hem evlat sahibi olmalarını hem de halk nezdinde kaybettikleri itibarı yeniden kazanmalarını sağlar (Duran 2013: 27).

Manas Destanında da Cakıp Han, on dört yıl sonra bir erkek evlat sahibi olur ve Alpamış Destanında olduğu gibi yeni doğan bebeğin şerefine büyük bir toy verir. Cakıp Han’ın oğlu için düzenlediği büyük toyda, bebeğe ulu kişiler dualarla Manas adını verir ve Manas’ın beşiğini Kıdır (Hızır a.s.)’ın koruduğuna inanılır:

“Cakıp Han, Çırçı gibi kadından

Hem de erkek bala doğurttu.

Şimdi erkek balaya baksa,

Apak eti pamuk gibi,

Kemiği bakır gibi,

Ak boz kısrak soydurdu,

Cakıp Han doğan balasının

Dört peygamber hocaya,

Adını Manas koydurdu,

Dört peygamber kucakladı,

Peygamber balayı sınıdı

Cerken’den gelen yedi elçi

Centegini usulca yiyip gitti,
Manas Kıtay'ı kıracak deyip gitti.
Nogoy'dan gelen on elçi,
Oturup etini yiyip gitti,
Manas kuvvetli çıkacak deyip gitti.
Bu Baybiçe Çırçırı,
Manas'ı sırlı beşiğe beledi.
Manas'ı Kıdır korudu,
Manas yamaçta saklandı,
Kâfir ile Müslüman arasında
Manas'ın haberi adamakıllı işitildi" (Yıldız 1995: 538-539).

Manas, daha beşikteyken dillenir ve hayatını Müslümanlar için mücadeleye adayacağını şu sözlerle ifade eder:

"Ak sakallı ateke Cakıp Han,
Müslüman yolunu açacağım,
Kâfirin malını saçacağım,
Kâfiri sürüp çıkarıp
Müslümana necat salacağım" (Yıldız 1995:539).

Bu da gösteriyor ki Manas Destanında din, başlı başına kahramanın kimliğini belirleyici bir unsurdur. Bu unsur zamanla ölkü haline dönüşmüş ve nesiller boyu süren mücadelelerin temel hareket noktasını teşkil etmiştir (Özkan 1995: 200).

Sonuç

Türk destanları, ortaya çıktığı dönemin siyasî, sosyal, ekonomik ve dinî hayatına dair önemli izler taşır. Destan kahramanının aynı zamanda yönetici/lider olduğu durumlarda dönemin şartlarını yönetim uygulamalarında daha açık ve net bir biçimde görürüz. Halkla bütünleşmek isteyen bir lider, halkın değerlerini kabul etmek, saygı göstermek ve yönetim anlayışında bunlara yer vermek zorundadır. Aksi takdirde yönetici ne kadar güçlü olursa olsun, manevî ve kutsal değerlerle desteklenmediği sürece halk nezdinde gerçek bir lider olarak kabul görmez.

İncelediğimiz gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamî dönem metinlerinde, destanın ortaya çıktığı toplumun kutsal ve dinî değerlerinin merkez kahraman/devlet adamı tarafından da hassasiyetle uygulanan ve korunan değerler olduğunu görüyoruz. Bu hassasiyeti, sadece halkta kabul görme kaygısına bağlamak doğru olmayacaktır. Yönetim gücü olan kut'u Tanrı'dan aldığı ve "*Yaratıcı'nın yeryüzündeki gölgesi*" olduğuna inanılan bir yönetim sisteminin en başındaki kişi, daha doğuştan bu sürece hazırlanır. Aile ortamı, istişare makamları ve diğer unsurlarla beraber desteklenerek süreç en üst noktaya ulaşır. Dolayısıyla yönetici-halk ilişkisindeki uyum ve güven; yöneticilerin sahip olduğu diğer önemli yönetim vasıflarıyla birlikte kutsal ve manevî değerlere olan hassasiyetin birleşmesinin doğal bir sonucu olmuştur.

Altay ve Hakas Türklerinin destanlarındaki Şamanizm ve Eski Türk dinine dair ritüeller, Oğuz Kağan Destanının (Uygur Nüshası) Gök Tanrı inancından taşıdığı izler ve nihayet İslamî dönemle birlikte bahsi geçen diğer Türk destanlarındaki dinî kabul ve uygulamalar, birbirinden çok farklı gibi görünse de amaç ve önem bakımından aynı yeredir. Öyle ki kazanılan zafer sonrası tabiat güçlerine, iyelere ve diğer kutsallarına dua edip şükranlarını sunan Er-Samır'la, büyük bir toy düzenleyip, saçı saçtıran, kurban kestiren Han Mirgen; yıllar süren evlat özlemi sona erdiğinde bunu büyük bir ziyafetle kutlayıp açları doyuran, kimsesizleri sevindiren ve dualarla şükreden Bayböri, Baysarı Beyler ile Cakıp Han aynı niyet ve hassasiyetle bunu yaparlar. Oğuz Kağan'ın yurdunu evlatları arasında bölüştürüp Tanrı'ya manevî borcunu ödemesiyle duyduğu iç huzur ve sorumluluk bilinci ile, Abdurrahman Han Destanında henüz çocuk yaşta iman gücüyle vatan için başlayan ve şehadetle sonuçlanan mücadele ruhu eşdeğerdir.

Tüm bunlar gösteriyor ki zaman, mekân ve hayat şartları ne kadar farklı olursa olsun, Türk yönetim sistemini ayakta tutan değerler bir bütündür. Karizmatik lideri temsil eden Türk kahramanları/yöneticileri fiziksel güçle beraber tarihi süreç boyunca mutlaka kutsal ve dinî değerlerden de beslenerek mücadele etmiş, hüküm sürmüşlerdir. Böylece halkın teveccüh ve desteğine de en üst düzeyde mazhar olan yöneticiler, tarihi süreçlerde derin izler bırakan, olayların seyrini değiştiren büyük devletler kurmuş ve bugüne taşıyabilmişlerdir.

Kaynakça

- ARAT, Reşid Rahmeti, (1987), *Makaleler*, (Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- BANG, W, R. Rahmeti, (1936), *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- BEŞİRLİ, Hayati, (2011), “Türk Kültüründe Güç, İktidar, İtaat ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 58: 139-151.
- DAVLETOV, Timur, (2008), *Han Mirgen Hakas Türklerinin Alplık Destanı*, Ankara: Türksöy Yayınları.
- DAVLETOV, Timur, (2019), “Hakasya ile Türkiye Arasında Sosyo-Kültürel Devamlılık Unsuru Olarak Şamanlık” (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DİLEK, İbrahim, (2002), *Altay Destanları-I*, Ankara: TDK Yayınları.
- DURAN, Zehra Görkem, (2013), “Türk Destanlarında Yöneticiler”, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).
- KAŞIKÇI, Osman, (2002), “Eski Türklerde Devlet Başkanlığı- Hakanlık”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, II: 888- 893.
- KOCA, Salim, (2003), *Türk Kültürünün Temelleri II*, Ankara: Kültür Yayınları.
- NASKALİ-GÜRSOY, Emine, (1999), *Altay Destanı: Maaday Kara*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÖZKAN, İsa, (1989), *Abdurrahman Han Destanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZKAN, İsa, (1995), “Manas Destanında İslami Unsurlar”, *Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni*, 21-23 Haziran 1995, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 193-200.
- TOGAN, A. Zeki Velidi, (1982), *Oğuz Kağan Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi Tercüme ve Tahlili*, İstanbul: Enderun Yayınları.
- TURAN, Fatma Ahsen, (2015), “Eski Türklerde Tek Tanrı İnancı”, *Türk Mitolojisine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları: 33-46.
- TUTAR, Âdem, (2002), “İslam Öncesi Türk Devlet Geleneğinde Adalet Anlayışı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, II: 868-873.
- YILDIRIM, Dursun, (2015), “Köktürk Çağında Tanrı mı Tanrılar mı Vardı?”, *Türk Mitolojisine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları: 19-32.
- YILDIZ, Naciye, (1995), *Manas Destanı, (W. RADLOFF) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara: TDK Yayınları.
- YOLDAŞ OĞLU, Fazıl, (2000), *Alpamış Destanı*, (Çeviren: Aysu Şimşek-Canpolat, Aynur Öz), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.